

Секунова Юля (Київ)
УДК 002.2 : 008 (091/092)

ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ ЯК ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ

У статті висвітлено відтворення концепції книжкової культури Л.Биковського, який один з перших заклав основи науки про книгу з метою вирішення актуальних для України проблем культуротворення (дав теоретичне обґрунтування бібліології, бібліотекознавства та бібліографії).

Ключові слова: Л.Биковський, історик української книжкової культури, українська книжкова культура, книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія.

Що може бути важливіше за вшанування наших співвітчизників, коли саме їх життєвими досягненнями показано важливість існування людини і її Батьківщини, як найціннішого, що є в житті, і ціннісно-морального зростання в науковому розвитку та наукових дослідженнях справжніх ентузіастів, патріотів своєї національної держави. І тому, 23 квітня 2010 року науково-культурна громадськість м. Києва та Черкащини відзначила в стінах Музею книги і друкарства України 115-річчя від дня народження історика української культури, книгознавця Лева Юстимовича Биковського (1895–1992). Відбулося відкриття виставки «Дон Кіхот української бібліології» (з 23 квітня по 2 червня) виступом М.Гринько, на якій нею було зібрано і представлено 130 наукових праць Л.Биковського та праці сучасних вчених про його життєдіяльність.

Період 20-х років ХХ століття — це час формування концепцій української науки й зародження багатьох українознавчих напрямів дослідження, зокрема, книжкової культури (книгознавства, бібліотекознавства, бібліографії). Тоді було закладено підґрунття для подальшого розвитку наукових студій, яке не судилося реалізувати, оскільки доля української інтелігенції у 20-ті роки складалася по-різному: частина її після встановлення радянської влади емігрувала (у складі її був і Л.Биковський в 1921 р.) і продовжувала жити й творити поза межами батьківщини, частина спробувала інтегруватися в систему радянської влади і зазнала жорстоких переслідувань у 30-ті роки. Багато наукових зачинів не знайшли остаточного визнання чи належного розвитку ні в Україні, ні в еміграції. Так сталося й з українською бібліологією. Після репресій української інтелігенції, в 30-ті роки, бібліологія тривалий час була предметом поодиноких наукових розвідок і звузилася до бібліографічного напрямку, що був також значною мірою обмеженим через деукраїнізацію науки в цілому¹.

Історія науки, писав В.Вернадський у статті «З історії ідей» (1912), «повинна критично укладатися кожним науковим поколінням і не тільки тому, що міняються запаси наших знань про минуле, відкриваються нові документи або віднаходяться нові прийоми реставрування того, що було. Ні! Необхідно знову історично виходити в минуле, тому що завдяки розвитку сучасного знання, в минулому здобуває значення одне і втрачає інше. Кожне покоління наукових дослідників шукає і знаходить в історії науки відображення наукових течій свого часу. Рухаючись вперед, наука не тільки створює нове, але й неминуче переоцінює старе, пережить»². Історіософія культури України започатковує свій шлях — шлях критичного осмислення минулого, шлях становлення самосвідомості, усвідомлення своїх культурних, духовних і людинотворчих засад. Саме до цих процесів має безпосереднє відношення і Л.Биковський, який вважав, що минуле зумовлює сучасність і одночасно є заповітом на майбутнє, тому для суцільності життя нації треба їх завжди лишати з собою.

Інженер-економіст за освітою, Л.Биковський став відомим журналістом і вченим — книгознавцем, бібліотекознавцем, бібліографом, теоретиком та істориком книжкової культури. Його наукова спадщина складає понад 500 творів, більшість з яких присвячено дослідженню життя і творчості відомих українських діячів (С.Рудницького, І.Шовгеніва, Ю.Липи та ін.). Сферою особливих зацікавлень Л.Биковського була книжкова культура українського та інших слов'янських народів. Він розробляв теоретичні основи книгознавства та бібліотекознавства, обґрунтовував принципи державної книжкової політики, здійснював науково-організаційну діяльність спільно з такими визначними діячами національної історії культури, як І.Огієнко, А.Кримський, Ю.Меженко та ін.

На початку творчої діяльності Л.Биковського, у 1917–1921 роках, склались сприятливі соціально-політичні умови для розвитку українського друкованого слова. В другій половині 20-х років ХХ століття, в добу українізації, різко зростає загальний обсяг національного книгодруку. Відповідно, в цей період виникає потреба і в науковому дослідженні соціальних функцій книги, книги як фактора соціально-культурного прогресу, динаміки її розвитку, функціонування та використання в різних сферах, зокрема, в духовному житті суспільства, а також шляхів її наближення до читача. На цих питаннях і зосередилися українські вчені, досліджуючи книгознавство як складову національної культури, тим самим надаючи йому значення культурного і громадського чинника, органічно пов'язаного з потребами суспільства³.

Обґрунтовуючи шляхи розвитку української книжкової культури, Л.Биковський дає наукове визначення книгознавства та бібліографії як складової останнього. Теоретичні міркування вченого співзвучні тогочасній західно-

європейській книгознавчій думці. Л.Биковський розглядає книгознавство як комплексну науку, що включає такі складові: книгопродукція, книгорозповсюдження, книгоопис (бібліографія). Книгоопис, або бібліографія, здійснює кількісний і якісний опис книг, їх статистику, реєстрацію і систематизацію за різними історичними періодами. Л.Биковський відзначав, що бібліографія вивчає ці матеріали та здійснює на основі здобутих даних узагальнення, залучаючи їх для вивчення історії розвитку книжкової справи, а тим самим — загальної культури. Залежно від конкретних завдань бібліографія розпадається на аналітичну, або прикладну бібліографію, що аналізує книжкову продукцію, і синтетичну, або теоретичну бібліографію, що «індивідуалізує епоху», характеризує розвиток суспільства, «дух» епохи.

Книгознавча концепція Л.Биковського з часом трансформувалася. До книгознавства додатково включаються ряд ієрархічно підпорядкованих дисциплін: бібліотекознавство, друкарська, видавнича справа, реєстрація друків, книгарство. Книгознавство, на думку Л.Биковського, межує з палеографією, історією культури й літератури, а в галузі художній — з історією мистецтва. Книгопродукцію автор розглядав як процес виготовлення книги, рукописної й друкованої. Книгопоширення здійснюється через книгарні та бібліотеки, охоплюючи взаємовідносини книжкових фірм, внутрішні справи книгарень, способи транспортування творів друку, розповсюдження видань шляхом передплати. Бібліотечну справу Л.Биковський справедливо вважав важливою складовою книгопоширення.

Аналіз засвідчує, що з часом Л.Биковський замінив термін «книгоопис» на «книговживання», поділяючи його на загальнотеоретичну частину, предметом якої вважав теорію книговживання, і конкретно прикладну, предметом якої є способи пошуку потрібної книги й способи користування нею.

Конкретним завданням книговживання є найпродуктивніше читання книги, способи якого Л.Биковський поділяв на кілька груп: мнемотехнічний, книгоопис та книгочитання. Саме практичне застосування цих способів зумовило виникнення відповідних галузей, що історично розвивалися, а далі втратили своє значення в такій послідовності: мнемотехніка, бібліографія та раціональне читання. Л.Биковський доводить, що найдавнішою серед цих дисциплін є мнемотехніка, або наука про пам'ять, її природу, про те, як її розвивати й раціонально використовувати. Він вважав, що розвинулось і набрало значення як самостійна дисципліна — раціональне книгочитання. Ця галузь книговживання відповідає на питання як треба читати, щоб з мінімальними витратами часу й енергії отримати від читання книги максимум інформації.

За Л.Биковським, читання книги складається з двох етапів — сприймання думок автора та осмислення їх. Він доводить, що у процесі читання «комбінуються»: людина, книжка й методи читання. А результатом взаємодії зазначених чинників є те, що енергія книги безпосередньо сприймається людиною.

Для вирішення ряду складних психо-фізіологічних питань книгочитання Л.Биковський планував з'ясувати, з якою метою здійснюється читання. Можливі такі цілі, як набуття знань, задоволення та критика. Дія книги, як вважав Л.Биковський, полягає в тому, що енергія, потенційно закладена у ній, набуває кінетичної форми, а досягши мозку, засвоюється людиною. Цей процес відбувається шляхом певних способів «вживання» людиною книги як сконцентрованої праці її автора. За певних умов і форм «акції» енергія, втілена у формі книги, знову починає працювати у відповідний спосіб і т.д. Така методика «книгоживання» у Л.Биковського означена поняттями «книжне коло», «коло життя», що розкривають механізм інтелектуального засвоєння книги читачем.

У сфері наукових зацікавлень Л.Биковського були питання, пов'язані з культурою книги й інших, зокрема слов'янських, народів. Результатом досліджень книжкової культури Чехо-Словаччини стали його праці «Книжна справа в Чехословаччині» (видана УНІК у Києві 1926 року окремим виданням, а також в журналі «Бібліологічні вісті»), «Бібліотечна справа в Чехословаччині» (яку було опубліковано 1925 року УНІК) та «Замітки про чеську бібліографію» (надруковану в Подебрадах 1927 року в збірнику «Українське книгознавство»). Вибір теми для Л.Биковського був не випадковим, адже Чехія — одна з тих слов'янських країн, що першою перейняла від німців майстерність друкувати книги. Крім того, розмаїття її книжкової продукції дозволяло йому вивчати книжкову культуру, проектуючи її досвід на розвиток української.

Л.Биковський свою працю «Книжна справа в Чехословаччині»⁴ розпочинав історичним екскурсом, зокрема, в третю чверть XV століття, коли в Чехії вперше з'явилися друковані книги, а друкарське ремесло стало інтенсивно поширюватися та удосконалюватися. Л.Биковському важливо було показати історичне коріння високої книжкової культури чехів. Для цього він подав широкий огляд чеських стародруків. Високий рівень чеської культури і розвиток друкарської справи зумовив заснування чехами 1889 року книгарської школи, а 1913 року — друкарської.

Вказана праця має чотири розділи: друкарство, книгарство, бібліографія та книгознавство. До кожного з них автор подав бібліографічний огляд літератури з цих галузей знань.

Характеризуючи стан чеської бібліографії 20-х років XX століття, Л.Биковський вважав за доцільне ознайомити читачів не тільки з бібліографічними працями останніх років, а й із покажчиками минулого, оскільки у своїй сукупності вони відбивають увесь національно-культурний доробок в цій галузі. При цьому покажчики розглядаються систематично та хронологічно, що дозволяє фахівцям зрозуміти особливості розвитку чеської бібліографії.

З сучасної йому чеської бібліографічної періодики Л.Биковський особливо ретельно розглядав «*Bibliografický Katalog*», що видавався Державним бібліографічним інститутом у Празі. Цей каталог обіймав всю поточну книжкову продукцію, що виходила друком на території Чехо-Словаччини, тобто був універсальним інформаційним першоджерелом про чеські друки.

У своїй розвідці Л.Биковський не обійшов увагою і діяльність Чеського бібліографічного інституту, заснованого 1917 року: розкрив історію його організації та реорганізації, виявив всі завдання, які взяв на себе Інститут, показував форми діяльності та її результати, відзначив благодійну роль в роботі Інституту його директора — Л.Жівного. Він детально аналізував науково-теоретичні праці Л.Жівного та його підручники. Наприклад, характеризуючи підручник з бібліографії «*Rukovet Bibliografie. Nauka o porisu*» (Praze, 1924. — 213 s.), Л.Биковський зупинявся на авторських визначеннях понять «бібліографія», «бібліологія», підкреслював оригінальність підходу Л.Жівного до розв'язання тих чи інших книгознавчих і бібліографічних проблем. Зокрема, він писав: «Книгознавство, або бібліологія, є сукупністю відомостей про книгу. Відомості загального характеру є предметом загальної бібліографії, або інакше — бібліософії. Відомості спеціальні є предметом спеціальної бібліології або інакше — конкретної. Конкретних бібліологічних наук є стільки, скільки є окремих бібліологічних явищ. Загальне книгознавство є теоретичне, спеціальні бібліології є почасти теоретичні, почасти практичні або такі, що просто подають практичні зауваження й вказівки»⁵.

Л.Биковський, на наш погляд, виходив з того незаперечного факту, що українські фахівці книжкової справи були, переважно, теоретиками книгознавства. Тому його книга, видана в Києві, поза сумнівом, адресувалася, в першу чергу, його співвітчизникам, які могли б використати досвід Чехо-Словаччини в галузі книжкової справи. Сам Л.Биковський у своїх уподобаннях прихильно ставився до чехів і словаків, йому імпонували теоретичні концепції Л. Жівного, він широко використовував їх у своїх працях і повсякчас пропагував в Україні як прогресивний досвід в книгознавстві. Л.Биковський доводить переваги чеського досвіду як кращого на той час серед слов'янських народів.

Отже, праця Л.Биковського «Книжна справа в Чехословаччині» — це не просто докладна інформація про стан книжкової справи в одній із слов'янських країн Заходу, а й пропаганда передового досвіду, поширення фахових знань чехів та словаків в галузі культури книги. Все це складає реальний внесок Л.Биковського в теорію книгознавства.

На такому ж науково-теоретичному рівні створена книга Л.Биковського «Замітки про чеську бібліографію», яку слід, на нашу думку, розглядати як своєрідне продовження розвідок «Книжна справа в Чехословаччині» та

«Бібліотечна справа в Чехословаччині». Головна мета «Заміток про чеську бібліографію», як зазначав сам автор, — проінформувати українських бібліографів про стан і досягнення чеської бібліографії, поширити досвід чеського народу шляхом ознайомлення освічених верств українського населення з його культурним надбаннями, зокрема, з тими, що втілені в національній книжковій продукції. Ключем до неї є бібліографія, чеські бібліографічні видання. Крім того, Л.Биковський мав на меті взяти участь у розробці проекту українського бібліографічного репертуару і тим самим допомогти Всенародній бібліотеці України організувати в її слов'янському відділі секцію чеської книги. Для цього, як він сам зазначав, організатори секції мали б впевнено орієнтуватися в книжковій продукції Чехо-Словаччини, і цьому сприятимуть чеська бібліографія та бібліографічні праці.

Л.Биковський своєю роботою намагався допомогти співвітчизникам у складанні якнайповнішого Українського енциклопедичного словника та сприяти подальшій розробці проблем слов'язнавства на українському ґрунті. Та найголовнішим його завданням було ознайомлення українських фахівців з досягненнями чеських колег в галузі бібліографії, з перспективою уніфікувати бібліографічні процеси та організувати бібліографічну систему в масштабах всього слов'янського світу.

Після вичерпної характеристики мети написання «Заміток про чеську бібліографію» Л.Биковський подавав список двадцяти восьми джерел, що допомогли йому, головним чином, під час роботи над «Замітками». Він зазначав, що відомості про чеську бібліографію були надані йому багатьма чеськими бібліографами. Та на особливу подяку заслуговував, за словами Л.Биковського, Л.Жівний, автор передмови до цієї праці. Він, перебуваючи на посаді директора Чеського бібліографічного інституту та завідувача одного з відділів Чеської національної бібліотеки в Празі, дав цінні фахові поради, а також надав Л.Биковському всі збірки цієї бібліотеки.

В «Замітках про чеську бібліографію» Л.Биковський висловлював думки, важливі і для сучасних книгознавців. Йдеться про визначення бібліографічної класифікації творів друку як практичної бібліографічної науки. Розглядаючи децимальну бібліографічну класифікацію як об'єкт наукового вивчення, автор цієї праці, спираючись на думку чеських книгознавців, зазначав, що бібліографія дозволяє виявити принципову відмінність між книгознавчою (або бібліологічною) класифікацією і класифікацією логічною, оскільки остання оперує абстрактними поняттями, тоді як бібліологічна (книгознавча) має справу з реальними речами, тобто книгами, враховує і бере за основу для їх систематизації певні книжкові ознаки. Логічна класифікація, групує поняття на основі їх внутрішньої спорідненості, намагається визначити точний обсяг кожної науки й аналізувати їх відносини, а також визначити їх місце в системі наук. Л.Биковський підкрес-

лював, що логічна класифікація ґрунтується на висновках логіки. Автор вказував, що бібліологічна класифікація — це, по суті, схематична картина досліджуваного матеріалу⁶.

«Замітки про чеську бібліографію», Л.Биковського були першою спробою розглянути розвиток чеської бібліографії в системному порядку і з позиції найновіших бібліографознавчих концепцій, що сформувалися в середині 20-х років ХХ століття. Ця розвідка є помітним внеском у порівняльне вивчення слов'янського книгознавства в цілому. Вона є певним підсумком тривалої роботи чехів над складанням бібліографічного репертуару національної книги. Працюючи над «Замітками про чеську бібліографію», Л.Биковський, на нашу думку, намагався поширити досвід чеських вчених серед українських книгознавців-бібліографів, показати, як краще організувати роботу над складанням аналогічного видання — українського бібліографічного репертуару, а також запропонувати певні методологічні настанови.

В колі наукових інтересів Л.Биковського, крім книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії, були бібліотечна політика і бібліотечна педагогіка. Відмінність між бібліотечною політикою і бібліотекознавством він вбачав в тому, що бібліотекознавство розглядає питання діяльності окремих бібліотек. Метою бібліотечної політики є поширення національної культури шляхом вільного доступу до книги. Завдання бібліотечної політики, за Л.Биковським, — планування, організація, пропаганда, координація та контроль бібліотечної справи. Діяльність міжнародних бібліотечних організацій, як і питання міжнародного авторського права, міжнародного книгообміну, — це також сфера бібліотечної політики.

Л.Биковський широко застосовував бібліотечну педагогіку в контексті методичного, або «просвітницько-виховного» розділу бібліотекознавства, що вивчає процес використання фондів бібліотек читачами. Він розрізняв теоретичний і практичний аспекти бібліотечної педагогіки. Предметом теорії є механізми процесу читання і виховання читачів у бібліотеці, а завданням практики — конкретне впровадження «просвітницько-виховних» методів, таких як: вивчення читачів, керівництво вибором книг, тобто колективу й індивідуальну роботу з читачем у бібліотеці, яка, перш за все, здійснюється на основі бібліотечної й бібліографічної інформації в її усній і письмовій формі.

Л.Биковський надавав підрозділу бібліопедагогіки великого виховного значення, тобто розглядав книгу як засіб педагогічного впливу на читачів як на «... об'єкт впливу та процес впливання, тощо».

Дослідження праць Л.Биковського показало, що він структурував бібліологію як галузеву науку про книжкову культуру, запропонувавши структурну схему, в якій визначав поняття загальної бібліології як теоретичної

науки про графічні документи (бібліософія). Сюди ж Л.Биковський включав книгознавство спеціальне, поділяючи його на розділи: теоретичний та практичний, а також відносить «бібліологію фізикальну», що тлумачить книгознавчу технологію (бібліотехніка). Далі він характеризував складові науки про книгу — теоретичний і практичний досвід відділів книгознавства. До теоретичних Л.Биковський включав: «науку про письмові матеріали й засоби до писання й друкування (механіка); науку про письмо, складовими якої є, по-перше, палеографія — наука про старі письмена, абетка, її походження та розвиток; по-друге, неографія — наука про сучасне письмо, деякою мірою й семографія — наука про значки, сюди ж додає стенографію — науку про шифроване письмо; по-третє, типографію (типологія) — науку про друк, писання машинкою (мімеографія), письмо телеграфічне тощо; науку про оправи (тевхологія) та науку — про форму документів, писаних і друкованих, про їх походження, вигляд, розмір та орієнтацію в часі (бібліологічна морфологія). До практичних розділів віднесено такі, як: «технологія та бібліологічна графіка, а до останньої включено красне писання, друкарство, картографію, інтролігаторство, бібліографію описову, до якої включено бібліогнозію (попереднє дослідження документа), бібліологічну верифікацію, опис». До структури бібліології ідеологічної, або нефізикальної, Л.Биковським віднесено: бібліопсихологію, бібліологічне право, бібліологію соціологічну та інші науки.

Здійснений аналіз історичних праць дозволяє стверджувати, що Л.Биковський одним із перших дослідив питання історії української книги, історії українського книжкового руху. Йдеться, зокрема, про такі його праці, як: «Книжна торгівля на Україні», «Книгодрукування на Україні», «Історія книжної торгівлі в Росії», «Історія української преси», «Ціна на книгу», рукописи яких зберігаються в Архіві НБУВ, брошуру «Український науковий інститут книгознавства: Інформація» про діяльність УНІК.

Дослідження виявило, що Л.Биковський був одним з перших серед українських бібліотекознавців, хто розпочав дослідження та прогнозування державної книжкової і бібліотечної політики, завершивши їх у праці «Департамент книги України. Проект» (1942). Він пропонував цілісну систему управління книжковою справою, закладав підґрунття для розвитку книжкової й бібліотечної політики, для створення головних складових загального культурного будівництва в Україні. Л.Биковський на основі загальноприйнятих в Західній Європі норм відносин вищої виконавчої адміністрації запропонував свою схему вищої виконавчої влади в Україні, що включала 17 міністерств.

Л.Биковський уклав проект структури Міністерства культури, подібний до апробованих у багатьох європейських країнах, що включав 6 департаментів: загальний, загально-освітнього шкільництва, фахового шкільництва,

науки, мистецтва та релігії. Л.Биковський запропонував свої нововведення і для сфери освітньої політики майбутньої держави, а саме: урівноправнення шкільної освіти з позашкільною, чим і відрізнявся його проект структури Міністерства культури від західного, взятого ним за основу. Позашкільна освіта настільки розвинулась, що, на його думку, мала бути виділена в окремий департамент і повністю фінансуватись державою. З позашкільної освіти, за оцінкою Л.Биковського, потрібно було виділити комплекс книги. У складі Міністерства культури Л. Биковський вважав за доцільне створити департамент книги.

Л.Биковський приділяв особливу увагу організації єдиної централізованої бібліотечної системи в Україні, пропонуючи об'єднати бібліотечні установи (такі як публічні, наукові, державні, адміністративні бібліотеки, Національна бібліотека України та Бібліотечний інститут) в єдине «Бібліотечне управління» як систему Міністерства культури. Цілком вірогідно, що створення такої єдиної централізованої бібліотечної системи України, здійснене наприкінці 40-х років ХХ ст., могло відбутися на основі проекту Л.Биковського. Принаймні, Ж.Ковба стверджує, що погляди Л.Биковського на книжкову політику «варто розглядати не лише як історичний факт чи ілюстрацію процесу державотворення, його положення актуальні й нині — в наші часи кризи у книговидаванні та книгопоширенні, незадовільного рівня бібліографічної культури».

Таким чином, на основі аналізу праць Л.Биковського («Бібліографія», «Українська бібліографія на еміграції», «Книгоживання», «Книжна справа в Чехословаччині», «Замітки про чеську бібліографію», «Сучасна бібліотечна політика і загальнодоступні публічні бібліотеки», «Книга і педагогіка», «Книгознавство, бібліографія і бібліотекознавство» та ін.) здійснена реконструкція концепції книжкової культури, що на його переконання, має три складові — книгознавство, бібліотекознавство та бібліографію. Зроблена спроба відтворити цілісний погляд на її історичні, теоретичні і практичні аспекти, на методологічні і методичні засади опису книги, поширення, сприймання, на управління цими процесами.

Важливо стверджувати те, що Л.Биковський трактував книгознавство у сучасному розумінні цього терміна, відповідно до світових стандартів, він навіть випереджував своїх сучасників, формулюючи висновки, близькі до пізніших концепцій російської, польської та французької бібліології⁷.

В статтє отображено реконструирование концепции книжной культуры Л.Быковского, который одним из первых заложил основы науки о книге с целью решения актуальных для Украины проблем культуротворчества (дал теоретическое обоснование библиологии, библиотековедения и библиографии).

Ключевые слова: Л.Быковский, историк украинской книжной культуры, украинская книжная культура, книговедение, библиотековедение, библиография.

This, article reviews the concept of book culture reproduction L. Bykovskyj, who was one of the first who founded the science about book with the purpose of solving problems of culture creation that were actual for Ukraine (gave theoretical grounds for book lore, library lore and bibliography).

Key words: L. Bykovskyj, historian of Ukrainian book culture, Ukrainian book culture, bibliology, librarianship, bibliography.

---

¹ Вступ // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація: Наук. пр. НБУ імені В.І.Вернадського. — К., 1999. — Вип. 2. — С. 3–4.

² Культура українського народу / В.М.Русанівський, Г.Д.Верес, М.В.Гончаренко та ін. К.: Либідь, 1994. — С. 264.

³ Голобуцький П. Українське книгознавство 20-х років // Бібліотечний вісник. — 1994. — № 5–6. — С. 38.

⁴ Биковський Л. Книжна справа в Чехословаччині. — К., 1926. — 31 с.; Книжна справа у Чехословаччині // Бібліологічні вісті. — К., 1926. — № 2. — С. 5–32.

⁵ Биковський Л. Книжна справа в Чехословаччині. — К., 1926. — С. 27.

⁶ Биковський Л. Записки про чеську бібліографію / Передм. Л.Живного. — Подєбради: Укр. книгознавство, 1927. — С. 39 (Книгозбірня Укр. бібліогр. Мікроба; № 7). — На правах рукопису.

⁷ Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи: Міжнародна наукова конференція, 10–12 жовтня. — К., 1995. — С. 99.